

Prilozi istraživanju varaždinskih zlatara i srebrnara iz druge polovine XVIII stoljeća

ANTONIUS TÖRÖK, Monstranca (1773) Varaždin, Župna crkva sv. Nikole

Najistaknutija središta zlatarske i srebrnarske umjetnosti u kontinentalnoj Hrvatskoj predstavljaju od 14. stoljeća nadalje grad Zagreb (zlatar Blaž iz Zagreba radio je međutim već krajem 13. stoljeća u Zadru)¹, a od 15. stoljeća nadalje Varaždin.²

Iz sudačkih zapisnika grada Varaždina za g. 1454—1464. saznajemo da su u to vrijeme u Varaždinu živjela, a prema tome i djelovala tri zlatarska majstora, i to Arrech, aurifaber, zvan također i Hericus Goltshmid ili Henricus, aurifaber, zatim Georgius, aurifaber, zvan i Jurg Goldschmit, koji se bio priženio u hrvatsku obitelj Pivarić, te treći zvan Franciscus aurifaber.³

U 16. stoljeću postaje varaždinski zlatar Bartolomeus gradskim sucem u razdoblju 1522—1523. godine.⁴

Tradicija varaždinskog zlatarstva i srebrnarstva nastavlja se i u 17. i 18. stoljeću, a traje sve do u kasno 19. stoljeće.

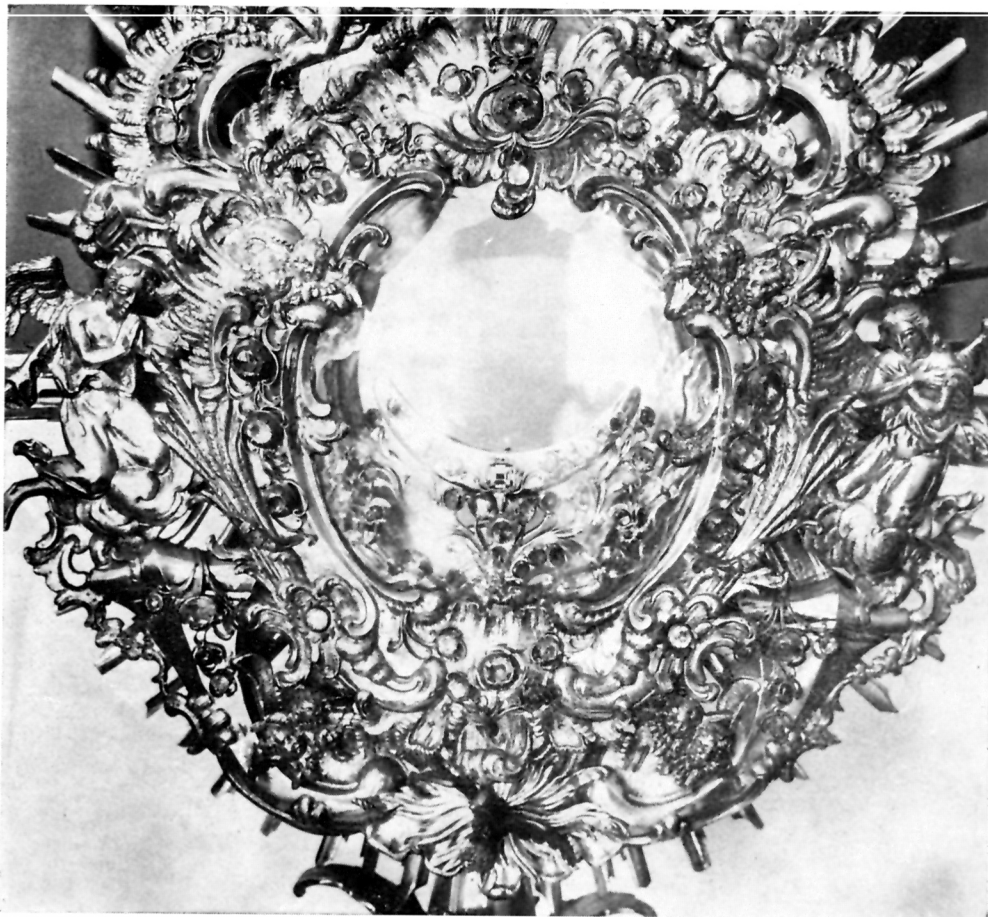
Od zlatarskih i srebrnarskih predmeta varaždinskih majstora sačuvalo nam se kudikamo više crkvenog po-

¹ Ivan Bach, Zagrebački zlatari 14. stoljeća, »Stari i novi Zagreb«, III, 1963, str. 51

² Ivan Bach, Zlatarstvo — Likovna enciklopedija, IV, str. 635.

³ K. Filić, Franjevci u Varaždinu, 1944, str. 118.

⁴ K. Filić, o. c., str. 119.

ANTONIUS TÖRÖK, Monstranca (1773. g., detalj) — Varaždin,
Župna crkva sv. Nikole

suđa, koje je bilo manje izloženo migracijama vlasnika i prodaji, nego predmeta profane upotrebe.

Najveći broj primjeraka crkvenog posuđa sačuvalo nam se iz 18. stoljeća u raznim varaždinskim crkvama, kapelama i samostanima. Među njima nalazi se i dosta primjeraka strane provenijencije, ali su u mnogo većem broju zastupani radovi domaćih varaždinskih majstora.

Na žalost je identifikacija tih sačuvanih radova domaćeg varaždinskog zlatarstva i srebrnarstva veoma otežana, jer se na većini sačuvanih primjeraka ne nalazi ni žig ni oznaka majstora, koji ih je izradio. Prema tome, iako su nam poznata imena raznih majstora, koji su živjeli i djelovali u Varaždinu u 18. stoljeću, atribucija pojedinih sačuvanih djela tim majstorima predstavljat će dugotrajan i mukotrpan istraživački rad.

Varaždinski zlatari i srebrnari dobili su već g. 1613. potvrđena pravila svoga ceha od varaždinskog gradskog magistrata, koja su oni sami predložili. Ta pravila i povlastice potvrdio je zatim car Ferdinand II u Pragu, godine 1628. Potvrdivši pravila spomenutog ceha, varaždinski gradski magistrat naglašava da se ova pravila ne odnose samo na one majstore koji su ih predložili, već da se njih imaju pridržavati i svi kasniji zlatarski i srebrnarski majstori u Varaždinu. Ovi propisi varaždinskog zlatarskog i srebrnarskog ceha iz g. 1613. određuju da zlatari moraju izrađivati predmete od sre-

brne smjese, koja u 16 lota sadržava 13 lota srebra. Ceh-meštar je morao na svaki zlatarski predmet udariti žig kao jamstvo za kvalitetu proizvoda, ali nije precizirano kakav je morao biti oblik žiga.⁵

Čini se međutim, da se u 18. stoljeću varaždinski zlatari i srebrnari nisu više tako strogo pridržavali odredaba svoga ceha iz g. 1613, jer su se dešavale zloupotrebe prilikom miješanja prevelike količine kositra u srebrne predmete, koji više nisu imali propisanu količinu i čistoću srebra.

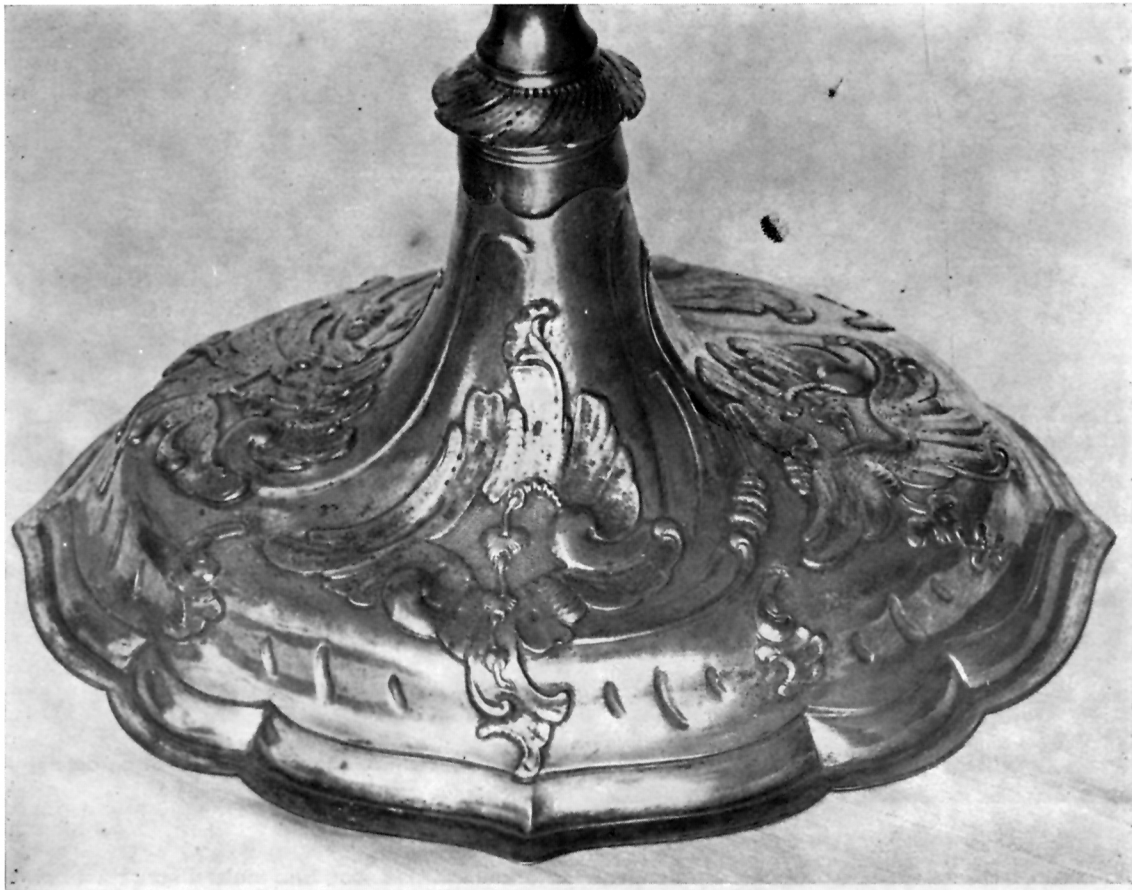
Zbog takvih zloupotreba dolazi do naredbe Hrvatskog kraljevskog vijeća od 18. lipnja 1773. godine, kojom se nalaže varaždinskom magistratu da povede u tom smislu strogi nadzor i da svaki pokušaj prevare strogo kazni⁶.

Na temelju ove naredbe izdaje i varaždinski magistrat dne 5. kolovoza 1773. godine naredbu, prema kojoj svi varaždinski srebrnari moraju paziti na te stvari i stavljati svoje žigove na izradbe od srebra.

Možda je upravo i ovo miješanje prevelike količine kositra u srebrnu robu bilo i uzrokom da varaždinski zlatari i srebrnari nisu u većini slučajeva stavljali tokom 18. stoljeća žigove na svoje rukotvorine, koje su nam se do danas sačuvale, kako bi na ovakav način

⁵ Ivan Bach, Prijepis i povlastice varaždinskog ceha iz g. 1613. prema originalnoj povelji, kojom ih je potvrdio car Ferdinand II u Pragu 14. 4. 1628. — Starine JAZU, 1959, br. 49.

⁶ HAV — I — 1, CIV — 139.

ANTONIUS TÖRÖK, Monstranca (1773. g., detalj) — Varaždin, Župna crkva sv. Nikole

izbjegli kontroli. Tek nakon odredbe iz godine 1773, tj. krajem 18. stoljeća, počinju se na rukotvorinama varaždinskih zlatara i srebrnara češće javljati žigovi popraćeni inicijalima majstora.

Za istraživanje varaždinskih zlatara i srebrnara prve polovice 18. stoljeća manjkaju, na žalost, arhivski podaci, koji su u većem broju zastupani u dokumentima druge polovice 18. stoljeća, kada se javlja nekoliko imena zlatara i srebrnara.

Među prvim majstorima toga razdoblja javlja nam se ime zlatara Joannesa Paragija, koji je bio rođeni Varaždinac i tamo djeluje kao zlatar od godine 1747. On umire u Varaždinu krajem 1773. godine.

S njime u vezi javlja se i ime srebrnara Franciscusa Xaveriusa Charyja, koji je bio Paragijev pastorak i također rođeni Varaždinac, tj. »Croata Varasdinensis«. ⁷ Njegovo se ime prvi put javlja u dokumentu od 25. kolovoza 1768. godine, kada on postaje varaždinskim građaninom. ⁸ On umire u Varaždinu godine 1772.

Treće ime u dokumentima toga razdoblja jest ime srebrnara Antoniusa Töröka, porijeklom Mađara, koji se u Varaždinu nalazio svakako već godine 1772, ako ne i ranije. Srebrnar Antonius Török postaje varaždinskim građaninom dne 13. svibnja 1773. godine. ⁹

⁷ HAV — Album civium, II knjiga

⁸ HAV — Album civium, II knjiga

⁹ HAV — Album civium, II knjiga

Najstariji među tim majstorima bio je zlatar Joannes Paragi, koji posjeduje u Varaždinu srebrnarsku radnju od g. 1747, te se 26 godina bavio zlatarskim zanatom. Bio je ugledan i čestit zlatarski majstor i građanin, te je u Varaždinu posjedovao nekoliko kuća, a sam je stanovao u svojoj kući u »Platea Domus Praetorea«.

On je bio očuh srebrnara Franje Ksavera Charija, koji je kod njega izučio srebrnarski zanat. Paragi je bio oženjen Eleonorom udovicom nekog Storkela, te je s njome imao kćer Anu. Između očuha Paragija i njegova pastorka Charija dolazi već godine 1768. do sudskog spora zbog diobe imovine, koja je pripadala Chariju. ¹⁰ Ta se parnica završila sudskom nagodbom 23. siječnja 1769. ¹¹

Franciscus Xaverius Chary po vlastitoj je izjavi kod Paragija »pet i firtal let sluszil«, tj. izučio je srebrnarski zanat kod svog očuha, koji »kadszem vu vugerszku zemlyu iszel dalmije Forinta 7 koja dusznoszt je bila nyegova pokehdali«. ¹² Prema toj Charijevoj izjavi putovao je on u Mađarsku radi usavršavanja u zanatu.

Franjo Ksaver Chary oženio se Elizabetom rođ. Fridlin, s kojom je imao kćer Josipu. Međutim, on umire već četiri godine pošto je postao varaždinski građanin, tj. godine 1772. Njegova se udovica Elizabeta pre-

¹⁰ HAV — I — 1, XXXVIII — 9

¹¹ HAV — I — 1, XXXVIII — 9

¹² HAV — I — 1, XXXVIII — 9

ANTONIUS TÖRÖK, Monstranca (1773. g., detalj) — Varaždin, župna crkva sv. Nikole

udaje odmah nakon toga za Antuna Töröka, srebrnara. Ona svom drugom mužu donosi u miraz i kuću, koju je pokojni Chary posjedovao u »Platea muri civitatis«.

Nakon Charijeve smrti godine 1772. popisuje pokojnikovu imovinu gradski prisjednik Andrija Vojskec.¹³ Tom prilikom su pri popisivanju imovine izostavili pokojnikova očuha, zlatara Paragija. To ga je toliko bilo ozlovoljilo i povrijedilo, da je već prije 15. siječnja 1773. godine tužio Elizabetu Chary, preudatu za Antuna Töröka, da ga je ona prilikom službenog boravka u kući pokojnoga Charyja teško uvrijedila. Joannes Paragi navodi u svojoj tužbi »da je on u Varaždinu već 26 godina imao srebrnarsku radnju, da je bio uvijek čestit čovjek i da nikada protiv njega nije bilo tužbe, a sada gradski magistrat u popisivanju imovine pok. Franje Charyja, njegova pastorka, a na račun sirotice Josipe, kćerke Franje Charija, njega je izostavio, pak je onda Elizabeta Chari, sada udata za Antuna Töröka, zbog mržnje spram njega i pred izaslanicima gradskim figu mu pod nos dala i nedostojnim riječima njega uvrijedila i izbacila iz kuće. On to ne može podnijeti i od nje traži zadovoljštinu.«¹⁴

Međutim i sam Paragi umire ubrzo nakon toga, krajem 1773. godine.

Njegova udovica Eleonora Paragi vodi nakon muževljeve smrti njegovu srebrnarsku radnju još kroz godinu dana, jer je na to imala pravo prema pravilima zlatarskog ceha iz g. 1613.¹⁵

Prema sačuvanim dokumentima vodila je ona radnju pokojnoga muža od kraja 1773. godine do 1775. godine, jer se već dne 20. siječnja 1775. godine, prilikom pro-

cjene i popisa imovine pok. Paragija u korist udovice Eleonore Paragi, sada Palmhaubtin i kćerke Ane Paragi, procjenjuje i zlatarski alat pokojna muža.¹⁶

Da je ona kroz to vrijeme jedino od te profesije i živjela, vidi se iz jedne tužbe, koju je ona podigla zajedno sa srebrnarskim majstorom Antunom Törökom prije 23. lipnja 1774. godine gradskome magistratu u Varaždinu. Spomenuti se naime tuže na nekog pojasa- ra »da obavlja srebrnarske i zlatarske poslove, a njima otima zaslužbu. Oni stoga mole gradski magistrat da mu to zabrani, jer mimo zabrane obavlja poslove od zlata i srebra, što specijalno ugrožava udovicu Paragi, jer jedino živi od te profesije«. Osim toga — naglašuju oni — »mi plaćamo porez i nikome nije dopušteno da se upliće, a pojasar smije samo od bakra raditi. Stoga oni mole da se rad tog pojasa- ra proglasi kontrabandom i traže da mu se takav rad zabrani.«¹⁷

Iz ove se tužbe vidi kako su se u ono vrijeme u Varaždinu i pojasari bavili zlatarskim i srebrnarskim poslovima, na što međutim nisu imali pravo.

Među sačuvanim dokumentima o varaždinskim zlatarima onog doba nalazi se i jedan interesantan podatak, koji nam daje uvida kakav su alat upotrebljavali i imali u svojim radionicama varaždinski zlatari i srebrnari tog vremena. U tome dokumentu se konkretno radi o procjeni alata zlatara Joannesa Paragija, koju je izvršio dne 24. siječnja 1775. varaždinski srebrnarski majstor Antun Török. Prema toj procjeni i popisu sastojao se alat u srebrnarskoj radnji Ivana Paragija od:

»dva nakovnja
dva željeza za bakar
6 željeznih lapisa

¹³ HAV — I — 1, 394/1774

¹⁴ HAV — I — 1, LV — 18

¹⁵ Ivan Bach, o. c.

¹⁶ HAV — I — 1, CXV — 82

¹⁷ HAV — I — 1, CXI — 108

instrumenat po kojem se srebrna žica izrađuje instrumenat od bakra za izradu dugmeta jedan stol«, a procijenjen je bio na 52 forinte.¹⁸

Ime varaždinskog srebrnara Antuna Töröka usko je povezano s naredbom Hrvatskog kraljevskog vijeća od 18. lipnja 1773. godine u vezi s vršenjem stroge kontrole nad varaždinskim srebrnarima zbog miješanja nedozvoljene količine kositra u njihovu srebrnu robu. Antun Török moli naime već prije 18. lipnja 1773. g. Hrvatsko kraljevsko vijeće neka ono naredi varaždinskom magistratu da imenuje nekog srebrnara da on vodi kontrolu nad miješanjem dopuštene količine kositra u srebrnu robu i da u vezi s tim izvrši pokuse.¹⁹

Na temelju toga nalaže Hrvatsko kraljevsko vijeće dne 18. lipnja 1773. g. varaždinskom magistratu da sve zloupotrebe srebrnara strogo kazni i kod svakog slučaja zloupotrebe provede istragu i o tome izvijesti ovo vijeće.²⁰

S time u vezi zadužio je onda varaždinski magistrat srebrnara Antuna Töröka da on vodi kontrolu u Varaždinu, jer već dne 5. kolovoza 1773. odgovara Hrvatskom kraljevskom vijeću »da se na temelju ispitivanja Antuna Töröka, srebrnara, ispostavilo da su oni srebrnari, koji su miješali previše kositra u srebrne predmete umrli, a drugi srebrnari da su pozvani da na te stvari paze i da stavljaju svoje žigove na pojedine rukotvorine«.²¹

Na žalost nije zasada bilo moguće identificirati ni jedno djelo zlatara Ivana Paragija i njegova pastorka, srebrnara Franje Ksavera Charyja među sačuvanim crkvenim posuđem u varaždinskim crkvama.

Srećom je međutim sačuvano jedno djelo srebrnara Antuna Töröka iz godine 1773, koje se čuva u župnoj crkvi sv. Nikole u Varaždinu. To je velika srebrna i pozlaćena monstranca, koju je Antun Török izradio upravo za ovu crkvu godine 1773.

U prijepisu spomenice župne crkve sv. Nikole²² zapisan je ovaj važan podatak: »Crkveno posuđe — popis u Gradskom arhivu u Varaždinu br. 270 od 22. VI 1779. (taj popis danas više ne postoji) — Monstranca srebrna i pozlaćena u popisu od 26. siječnja 1774. godine novo načinjena (od neuporabivih srebrnih predmeta u crkvi).²³ Potrošeno je 233 lota staroga srebra i 2 plitice. Zlataru Antunu Töröku plaćeno je za rad 93 forinte i 12 krajcera«.

Popis crkvenog posuđa crkve sv. Nikole od 19. kolovoza 1808. godine²⁴ spominje Törökovu monstrancu kao srebrnu i pozlaćenu, načinjenu godine 1774.

Interesantno je spomenuti da ni sam Antun Török nije na ovo svoje djelo stavio žig, kao ni svoje inicijale. Vjerojatno je stoga ova monstranca izrađena prije kolovoza 1773. godine, tim više, jer je već bila unesena u popis crkvenih stvari od 26. siječnja 1774. godine.

Srebrna i pozlaćena monstranca varaždinskog majstora Antuna Töröka²⁵ predstavlja tip kasnobarokne monstrance u obliku sunca, koja je upravo u austrijskim

skim zemljama doživjela u 18. stoljeću svoj najveći procvat. Kao i ostali majstori onog doba, tako je i Antun Török posvetio svu svoju pažnju i upotrijebio čitavo svoje znanje i umijeće prilikom izvedbe ove raskošne monstrance, jer je njena bit i bila upravo u tome da svojom raskoši izaziva divljenje i ushit puka prilikom izlaganja u povodu najsvečanijih crkvenih zgoda.

Törökova monstranca župne crkve sv. Nikole predstavlja skladan i kvalitetan primjerak varaždinskog zlatarstva iz doba rokokoja.

Iz jednostavne kasnobarokno oblikovane ovalne baze izdiže se vitak stub na čijem se vrhu nalazi nodus u obliku rokoko vaze, koji na sebi nosi čitav teret raskošno ukrašenog glavnog gornjeg dijela monstrance.

Osobito se snažno osjeća duh rokokoja u oblikovanju gornjeg dijela monstrance, gdje se svaka čvrsta linija i svaki definirani oblik pretvara u ornamentat i ukras. Törökova monstranca, izgubivši svaku baroknu čvrstoću linije i kompozicije, pretvorila se u raskošni i nemirni splet rocaillesa i reljefnih prikaza, koji se isprepleću s raskošni ornamentike posute poludraguljima, te je okružena dekorativnim krugom blistavih zlatnih zraka, koje izbijaju iz tog dragocjenog centra kao iz jednog velikog i blještavog sunca.

Možda će ovaj zasad jedini identificirani rad majstora Töröka omogućiti otkrivanje ostalih njegovih djela.

Ovo nekoliko podataka o varaždinskim zlatarima i srebrnarima druge polovice 18. stoljeća predstavlja jedan mali prilog za proučavanje rada i načina života varaždinskih zlatara i srebrnara toga razdoblja, te nam dokazuje kontinuitet tradicije varaždinskog zlatarstva i srebrnarstva u 18. stoljeću.

BIOGRAFSKI PODACI O MAJSTORIMA DRUGE POLOVICE 18. STOLJEĆA

CHARY (Chari, Schary, Czary), Franciscus Xaverius
Varaždinski srebrnarski majstor

Rođen u Varaždinu u prvoj polovici 18. stoljeća — umire u Varaždinu godine 1772.

Srebrnar Franjo Ksaver Chary bio je pastorak varaždinskog zlatarskog majstora Ivana Paragija, kod kojega je izučio zanat.²⁶ Nakon što je Franjo Ksaver Chary postao dne 25. kolovoza 1768. godine varaždinskim građaninom,²⁷ dolazi do sudskog spora između njega i njegova očuha Paragija zbog diobe imovine, koja je pripadala Charyju. Dne 9. prosinca 1768.²⁸ tuži Franjo Chary svog očuha što prisvaja njegovu imovinu, te moli varaždinski magistrat da prisili njegova očuha da mu vrati novac, koji mu duguje. Dne 23. siječnja 1769. izriče sud presudu, dosudivši vinograde u Štajerskoj Franji Ksaveru Chariju, s time da ovaj više nema šta da traži u kućama Paragija u Varaždinu.²⁹

Još prije godine 1768. bio je Franjo Chary u Mađarskoj te mu je po vlastitoj izjavi njegov očuh prilikom toga puta dao 7 forinti.³⁰

Chary je u Varaždinu posjedovao vlastitu kuću u »Platea muri civitatis«, koja se spominje u popisu vlasnika kuća u Varaždinu iz g. 1770/71.³¹

¹⁸ HAV — 87/1775

¹⁹ HAV — I — 1, CIV — 140

²⁰ HAV — I — 1, CIV — 139

²¹ HAV — I — 1, CIV — 144

²² Prijepis spomenice crkve sv. Nikole u Varaždinu.

²³ Imovnik župne crkve sv. Nikole u Varaždinu.

²⁴ HAV — I — 1, 2168/1808

²⁵ Visina monstrance: 0,720 m; baza: 0,210 × 0,280 m.

²⁶ HAV — I — 1, XXXVIII — 9

²⁷ HAV — Album civium. knjiga II

²⁸ HAV — G K — 38

²⁹ HAV — I — 1, XXXVIII — 9

³⁰ HAV — I — 1, XXXVIII — 9

³¹ HAV — Popis iz godine 1770/71

³² HAV — I-1, CXI-47

Srebrnar Chary bio se oženio Elizabetom rođ. Fridlin, te je s njome imao kćerku Josipu.³²

On umire u Varaždinu g. 1772, te se nakon njegove smrti popisuje čitava njegova imovina, dugovi i troškovi za njegov sprovod.³³

Njegova se udovica Elizabeta vrlo brzo nakon muževljeve smrti preudaje za srebrnarskog majstora Antuna Töröka, jer se već u jednom aktu pisanom prije 15. siječnja 1773. spominje ona kao Törökova žena.³⁴

Elizabeta ud. Chary donijela je Töröku u brak i kuću svog pokojnog prvog muža, jer je u popisu iz g. 1773/74. bivša Charijeva kuća upisana kao vlasništvo »Antoniusa Töröka, argentifabera«.³⁵

Nakon smrti svog prvog muža preuzima Elizabeta preudata Török i skrbništvo nad svojom malodobnom kćerkom iz prvog braka, Josipom. Time nije bio zadovoljan očuh pokojnog joj muža, Ivan Paragi, te je on tuži već prije 15. siječnja 1773. zbog uvreda koje mu je ona nanijela prilikom njegova službenog boravka u kući njena pokojnog muža.³⁶ Dne 2. srpnja 1774. dolazi konačno do sudske diobe Elizabete Török i imovine Josipe Chary, a diobu su proveli gradski izaslanici Matija Protulepec i Matija Gregurić.³⁷

PARAGI, Joannes

varaždinski zlatarski majstor

Rođen u Varaždinu u prvog polovici 18. stoljeća — umire u Varaždinu krajem 1773. godine.

Joannes Paragi bio je sin varaždinskog građanina (»cives filius«),³⁸ te postaje građanin grada Varaždina godine 1749.³⁹

Od godine 1747. posjeduje srebrnarsku radnju u Varaždinu. Joannes Paragi, koji se bavio zlatarskim zanaatom 26 godina, bio je očuh varaždinskog srebrnara Franje Ksavera Charija, koji je kod njega 5 i četvrt godine učio taj zanat. Zbog imovine njegova pastorka, a nakon Charijeve smrti, i zbog imovine njegove malodobne kćerke Josipe, imao je Ivan Paragi sudske sprove i tužbe, i to sa svojim pastorkom, a kasnije i s njegovom udovicom Elizabetom.

Zlatar Joannes Paragi bio je oženjen Eleonorom udovicom nekog Storkela,⁴⁰ te je s njome imao kćer Anu.⁴¹

Joanes Paragi posjedovao je unutar gradskih zidina u Varaždinu svoju vlastitu kuću, i to u »Platea Domus Praetorea«, koja je bila upisana u popis vlasnika kuća iz g. 1770/71. Paragi umire krajem 1773. godine, jer je u popisu iz godine 1774.⁴² kuća pokojnog Paragija bila upisana već kao vlasništvo njegove udovice Eleonore.

Nakon muževljeve smrti vodi Eleonora ud. Paragi njegovu srebrnarsku radnju još godinu dana. Krajem 1774. ili početkom 1775. godine preudaje se ona za nekog Palmhaubta, te je zbog toga vjerojatno i došlo do popisa, procjene i sekvestracije ostavine pok. Paragija, a u korist njegove udovice Eleonore Palmhaubtin i kćeri Ane Paragi dne 20. siječnja 1775. godine.⁴³ Tom je prilikom procijenjena kuća pok. Paragija s obzirom na zi-

darske radove na 334 forinte i 20 krajcera, a s obzirom na stolarske, bravarske i staklarske radove na 544 forinte i 45 krajcera.⁴⁴ Procjenu alata pok. Paragija izvršio je dne 24. siječnja 1775. srebrnarski majstor Antun Török i to na svotu od 52 forinte.

PARAGI, Eleonora, udovica Storkel, nakon Paragijeve smrti preudata Palmhaubt

Eleonora je prvo bila udata za nekog Storkela, a nakon njegove smrti preudala se za zlatara Ivana Paragija. Zbog navodnog duga njenog pokojnog muža Storkela tuži je kupalištarka Schöchardt, te Eleonora Paragi moli dne 1. prosinca 1766. gradski magistrat, da je oslobodi u toj parnici.⁴⁵ U studenom 1767. godine tuži međutim Eleonora Paragi, zlatarka, zidarskog majstora Ivana Adama Pocha, da joj vrati dug. S time u vezi naređuje gradski magistrat dne 9. studenog 1767. godine Adamu Pochu, da tužiteljici vrati taj dug. Međutim je zidarski majstor ovršene stvari od tužiteljice otkupio plativši za njih 18 forinti i 30 i po krajcera, kao što to svjedoči dne 28. studenog 1767. gradski kape-tan Ivan Jakov Fricz.⁴⁶

Nakon smrti svog drugog muža zlatara Ivana Paragija krajem godine 1773. vodila je Eleonora, zlatarka, radnju svog pokojnog muža sve do kraja godine 1774. U to je vrijeme ona podigla zajedno sa srebrnarskim majstorom Antunom Törökom prije 23. rujna 1774. godine tužbu na gradski magistrat u kojoj oni optužuju nekog pojasa da obavlja mimo zabrane zlatarske i srebrnarske poslove i njima otima zaslužbu, što »naročito ugrožava udovicu Paragi, jer ona jedino živi od te profesije i plaća porez«.⁴⁷

TÖRÖK, Antonius

varaždinski srebrnarski majstor

Porijsklom Mađar, živi i djeluje u Varaždinu otprilike od godine 1772. do godine 1776.

Ime srebrnara Antuna Töröka javlja nam se prvi put u aktima Historijskog arhiva u Varaždinu na samome početku godine 1773. kada je on već bio oženjen udovicom srebrnara Franje Ksavera Charija.⁴⁸ Prema tome je on došao u Varaždin najkasnije godine 1772, a vrlo vjerojatno i ranije. Udovica Chari donijela mu je miraz i kuću svog pokojnog muža u »Platea muri civitatis«, jer se već u popisu iz g. 1773/74. spominje kao vlasnik kuće pok. Charija »Antonius Török argentifaber«.⁴⁹ Dne 13. svibnja 1773. godine postaje Antun Török varaždinski građanin.⁵⁰ Još prije 18. lipnja 1773. obraća se Török s molbom na Hrvatsko kraljevsko vijeće da on poduzme mjere zbog zloupotrebe varaždinskih srebrnara, što je Vijeće i svojim aktom od 18. lipnja 1773. i učinilo. Na temelju te naredbe imenuje gradski magistrat u Varaždinu srebrnara Antuna Töröka da vrši pokuse o kakvoći srebra kod ruktovrinarina varaždinskih srebrnara, te o rezultatima tih njegovih ispitivanja izvještava Hrvatskoj kraljevsko vijeće aktom od 5. kolovoza 1773. godine.⁵¹

³³ HAV — I-1, CXI-47

³⁴ HAV — I-1, LV-18

³⁵ HAV — Popis iz godine 1773/74

³⁶ HAV — I-1, LV-18

³⁷ HAV — I-1, CXI-47

³⁸ HAV — Album civium, I, knjiga

³⁹ HAV — Album civium, I, knjiga

⁴⁰ HAV — 59-K-55

⁴¹ HAV — 97/1775.

⁴² HAV — Popis iz godine 1770/71 i 1773/74

⁴³ HAV — I-1, 87/1775

⁴⁴ HAV — I-1, 87/1775

⁴⁵ HAV — 59-K-55

⁴⁶ HAV — I-1, LVII-119

⁴⁷ HAV — I-1, CXI-108

⁴⁸ HAV — I-1, LV-18

⁴⁹ HAV — Popis iz godine 1773/74

⁵⁰ HAV — Album civium, knjiga II

⁵¹ HAV — I-1, CVI-139, 140, 144

Tokom 1773. godine došlo je između Antuna Töröka kao vlasnika kuće u »Platea muri civitatis« i stolara Andrije Waichera do skudskog spora, jer je Waicher kanio u neposrednoj blizini Törökove kuće sagraditi novu kuću. U vezi s tim sporom izašla je na samo mjesto komisija gradskih izaslanika, i to Ivan Stipšić i Matija Gregurić, koji dne 18. rujna 1773. svjedoče da su tom prilikom ustanovili da bi izgradnja nove Waicherove kuće mogla zatvoriti svjetlo kući Töröka, kao i to da Waicher kani kupiti za gradnju zida i kuće dio zemljišta od gradskog fiska, koji bi mogao ustupiti Töröku, kako bi spor prestao.⁵²

Čini se da Antun Török nije bio zadovoljan novim susjedstvom, jer je već u travnju 1774. godine prodao svoju kuću varaždinskom krojaču Augustinu Snepffu, ali se iz nje još nije bio iselio, iako je od Snepffa primio novac. Zbog toga ga Augustin Snepff već prije 30. travnja 1774. tuži gradskome magistratu, da mu Antun Török, koji mu je kuću prodao, i za nju primio 300 forinti, neda ni kuće ni novaca.⁵³

Možda je Antun Török već prije tog datuma kupio ili kanio kupiti novu kuću, jer je u travnju 1774. godine molio gradski magistrat »da mu u svrhu kupljene kuće posudi novaca od malodobnika Rohrera u visini od 1.000 forinti«.⁵⁴

Srebrnar Antonius Török izradio je godine 1773. za župnu crkvu sv. Nikole u Varaždinu veliku srebrnu i

pozlaćenu monstrancu, koja je i danas sačuvana, a spomenuta je bila u popisu crkvenog posuđa crkve sv. Nikole 26. siječnja 1774. godine.⁵⁵

Zajedno sa udovicom zlatara Paragija, Eleonorom, tuži on prije 23. rujna 1774. godine nekog pojasara da mimo zabrane obavlja zlatarske i srebrnarske poslove.⁵⁶

Ime srebrnara Töröka javlja se i prilikom popisa i procjene imovine pok. zlatara Paragija, kojom je prigodom Török procijenio alat pok. Paragija na 52 forinte.⁵⁷

Godine 1776. morale su međutim financijske prilike srebrnara Töröka biti izvanredno teške, jer od 13. veljače 1776. godine postoji arhivski dokumenat u kome vjerovnici traže od njega naplatu dugova, napominjući pri tome da on posjeduje i imovinu pok. Charija. Nadalje saznajemo iz tog akta da mu je čitava imovina bila od strane gradskog magistrata sekvestrirana u svrhu osiguranja naplate dugova prilikom rasprodaje njegove imovine.⁵⁸ Rasprodavši Törökovu imovinu zadržao je magistrat novac, te je zatražio oglasom da se do 1. III 1776. jave svi Törökovi vjerovnici radi naplate svojih potraživanja.⁵⁹

Török je nakon svoga bankrota godine 1776. po svojoj prilici napustio Varaždin jer se u popisu iz g. 1776.⁶⁰ ne pojavljuje više njegovo ime ni među kućevlasnicima ni među podstanarima.

Zusammenfassung

BEITRÄGE ZUM STUDIUM DER VARASDINER GOLD- UND SILBERSCHMIEDE DER ZWEITEN HÄLFTE DES XVIII JAHRHUNDERTS

Die bedeutendsten Zentren der Gold- und Silberschmiedekunst im kontinentalen Teil von Kroatien waren seit dem XIV Jahrhundert die Stadt Zagreb, und seit dem XV Jahrhundert die Stadt Varaždin.

Die Tradition der Varasdiner Gold- und Silberschmiede, welche sich schon Anfangs des XVII Jahrhunderts zu einer Gold- und Silberschmiedeinrichtung zusammenschlossen und deren Regeln von Städtischen Magistrat von Varaždin im Jahre 1613. bestätigt wurden, entwickelte sich weiter und blühte durch das ganze XVII und XVIII Jahrhundert, und dauerte bis ins späte XIX Jahrhundert.

In den Kirchen und Kapellen von Varaždin und Umgebung ist uns eine grosse Anzahl von Messgeräthen erhalten geblieben, unter welchen sich auch etliche Werke der lokalen Varasdiner Gold- und Silberschmiede befinden. Die meisten erhaltenen Werke sind aus dem XVIII Jahrhundert; die Mehrzahl aus der Mitte oder aus der zweiten Hälfte dieses Jahrhunderts.

Wenn auch die Regeln der Varasdiner Gold- und Silberschmiedeinrichtung aus dem Jahre 1613. eine Punzierung der sämtlichen in Varaždin gefertigten Werke beordnete, ist uns eine genaue Attribution dieser erhaltenen Werke, den nur dem Namen nach

bekanntem Varasdiner Meister, mehr als schwierig, da diesen Werken jegliche individuelle Meisterpunzen fehlen.

Es scheint nämlich, dass die Disziplin der Varasdiner Gold- und Silberschmiede sehr bald nachgelassen hat, da uns mehrere Dokumente erhalten sind, die uns über öfters vorgekommenen Übertretungen der vorgeschriebenen Menge der Zinnbeimischung, seitens des Varasdiner Gold- und Silberschmiede, bei dem aus Silber gefertigten Gegenständen, (d. h. es wurde weniger als die vorgeschriebene Reinheit von 13 Loth Silber verwendet) berichten.

Es bedurfte erst eines strengen Erlasses seitens der damaligen Regierung von 18. Juni 1773., welchen sogleich danach ein Erlass im selben Sinne seitens des Varasdiner Stadtmagistrates von 5. August 1773. erfolgte, um diesem Treiben ein Ende zu bereiten und den Punzierungszwang aller in Varaždin gefertigter Werke beordnete.

Das erklärt uns auch warum die Werke der einheimischen Varasdiner Gold- und Silberschmiede erst im späten XVIII Jahrhundert mit den Punzen sämtlicher Meister, wie auch mit der Bezeichnung »13 Loth« versehen sind.

⁵² HAV — I-1, CVI-16

⁵³ HAV — I-1, CX-24

⁵⁴ HAV — I-1, CIX-89

⁵⁵ Prijepis spomenice župne crkve sv. Nikole u Varaždinu

⁵⁶ HAV — 463/1774.

⁵⁷ HAV — I-1, 87/1775.

⁵⁸ HAV — I-1, LXX-15

⁵⁹ HAV — I-1, LXX-15

⁶⁰ HAV — Popis iz godine 1776.

Der Autor befasst sich in dieser Studie besonders mit den Varasdiner Gold- und Silberschmiede, dessen Tätigkeit in die Mitte und in die zweite Hälfte des XVIII Jahrhunderts fällt.

Schon um die Mitte des XVIII Jahrhundert ist der gebürtige Varasdiner Joannes Paragi als Goldschmied tätig, der seit dem Jahre 1747. bis zu seinem Tode im Jahre 1773. seine eigene Silberschmiedewerkstatt in Varaždin besitzt. Joannes Paragi («cives filius») wurde im Jahre 1749. unter die Bürger der Stadt Varaždin aufgenommen.

Den Regeln der Varasdiner Gold- und Silberschmiedeeinung aus dem Jahre 1613. gemäss, leitete seine Witwe, Eleonora Paragi, noch ein Jahr lang nach dem Tode ihres Mannes seine Silberschmiedewerkstatt weiter. Paragi's Stiefsohn war der gebürtige Varasdiner Franciscus Xaverius Chari, welcher erst bei seinem Oheim fünfeinhalb Jahre lang das Silberschmiedehandwerk lernte, und danach mit seines Oheims finanzieller Hilfe noch eine Reise nach Ungarn zur weiteren Ausbildung unternahm. Chari wurde am 25. August 1768. unter die Bürger der Stadt Varaždin aufgenommen mit der folgenden Anmerkung: »Croata Varasdinensis«. Bald danach starb Franciscus Xaverius Chari im Jahre 1772. in Varaždin. Er war mit Elisabetha geborene Fridlin verheiratet, welche sich gleich nach seinem Tode mit dem aus Ungarn gebürtigen Antonius Török, Argentifaber, vermählte.

Leider war es nach dem jetzigen Stand der Untersuchungen unmöglich etwaige erhaltene Werke von Joannes Paragi oder Franciscus Xaverius Chari zu identifizieren, da keines der erhaltenen Werke mit den Punzierungen der genannten Meister versehen ist und kein erhaltenes Dokument uns eine sichere Attribution ermöglicht.

Andererseits aber konnte ein interessantes und wertvolles Werk der Varasdiner Silberschmiedekunst aus der zweiten Hälfte

des XVIII Jahrhunderts dem Varasdiner Silberschmiedemeister Antonius Török, zugeschrieben werden.

Antonius Török, dem zweiten Manne der Silberschmiedwitwe Elisabetha Chari, wurde am 13. Mai 1773. das Varasdiner Bürgerrecht anerkannt.

Im Inventarium der Stadtpfarrkirche des Hl. Nicolaus in Varaždin befindet sich eine silberne und vergoldete Monstranz, welche schon im Inventarium derselben Kirche von 26. Jänner 1774. erwähnt wurde, als ein Werk des Varasdiner Silberschmiedes Antonius Török angegeben, welche Monstranz aus 233 Loth altens Silbers und aus zwei Patenas verfertigt wurde. Meister Antonius Török erhielt für sein Werk 93 Gulden und 12 Kreuzer als Macherlohn ausbezahlt.

Diese silberne und vergoldete Monstranz, welche uns noch heute in der St. Nicolaus Kirche in Varaždin erhalten ist, stellt eine interessante und wertvolle spätbarocke Sonnen-Monstranz dar, dessen reich verzierter und reich mit Edelsteinen geschmückter Teil mit dem Ostensorium schon gänzlich im Geiste des Rococco konzipiert ist. Die Linien und das Formgebilde haben schon jegliche barocke Schwere verloren und sich in ein unruhiges und funkelnendes Geflecht aus Rocaillesornamenten und figürlichen Gebilden verwandelt, welches wie eine grosse schillernde Sonne von einem vergoldeten Strahlenkranz umgeben ist.

Hoffentlich wird uns dieses, bisher einziges bekanntes Werk des Varasdiner Silberschmiedes Antonius Török aus dem Jahre 1773. weitere Attributionen seiner eventuell noch erhaltenen und bis jetzt noch anonymen Werke ermöglichen.

Am Ende seiner Studie bringt der Autor biographische Daten und Einzelheiten aus dem Leben und Schaffen der drei erwähnten Varasdiner Gold- und Silberschmiede der zweiten Hälfte des XVIII Jahrhunderts dar.

Ivo Lentić